

II 116235

Kat. obyvnih

IX. Lenz

1905

Trak "Katol. truh. drustva"

D 1161/1952

Glagolica v akvilejski metropoliji in njen pomen za slovensko slovstvo.

Zanimiv pojav v zgodovini starodavne akvilejske cerkve je uporaba slovenskega jezika pri službi božji. Premnogi glagolski spomeniki pričajo, da je bilo razširjeno med slovanskim prebivalstvom v okrožju akvilejske metropolije deloma že iz najstarejših časov (iz X. stoletja), še bolj pa proti koncu srednjega veka (XIII., XIV., XV. in XVI. stoletje) poleg latinske liturgije tudi slovensko bogoslužje, udomačeno po dolgotrajni uporabi, priznано kot liturgični krajevni običaj od patriarhov in njihovih sufraganov.

Ta pojav je tem pomenljivejši, ker te slovenske pokrajine nikdar niso bile podložne oblasti sv. Metoda. In četudi denemo, da je bil sv. Metod apostolski vikar ali eksarh za ves Ilirik in da je veljal privilegij Janeza VIII. za vse slovanske rodove, naseljene v okrožju nekdanje rimske državne dieceze,¹⁾ se vendar Istra in Benečija s Kranjsko vred nista prištevali k tej skupini in izprva nista bili deležni izredne pravice.

Kritične zgodovine o vpeljavi in razširjanju glagolice po Istri in sosednjih slovenskih deželah nam še primanjkuje. Kar se je doslej o tem objavilo so le mali doneski, iz katerih je zelo težko sestaviti celotno podobo.²⁾ In njen pojav med Slovenci se je celo preziral. Le malokdo se je zanimal za ostanke pergamenov,

¹⁾ Tako tolmači Metodovo oblast in privilegij najnovejša razprava „La liturgia Glagolito-Romana“ objavljena v rimskem mesečniku „Rassegna Giuridica Ecclesiastica“ (1904 N. 9.—10. pag. 663.). Da je bil sv. Metod nekaj več kot navaden sremski metropolit, je razvidno iz naslova „legatus“ (= vicarius apostolicus), ki se mu pridevlje v pismih Janeza VIII. In če ga smatramo za apostolskega vikarija v Iliriku, je umevno, zakaj se je slovansko bogoslužje razširilo tako hitro med Hrvate, Srbe, Bulgare, ki so bili vsi naseljeni v njegovem okrožju.

²⁾ Razen tega, kar je prilično objavil V. Jagić v svojih razpravah, je še posebej omeniti: Milinović: „Crtice o slovenskoj liturgiji“. Zader. 1880.; A. Stjepan M. Ivančić: „Poraba glagolice kod redovnika III. reda sv. Franje“. Zadar 1887; Giovanni Pesante: „La liturgia slava con particolare riflesso all'Istria. Studio. Parenzo. 1893; Iv. Krst. Tkalcich: „Slavensko bogoslužje v Hrvatskoj“. Zagreb. 1904.

popisane z glagolskimi pismeni, ki so ležali zaprašeni v župnijskih arhivih ali pa služili v vez starim cerkvenim maticam in urbarijem. In vendar so ti fragmenti važne priče naše starodavnosti. V njih imamo ostanke dediščine svetih bratov apostolov, katero sta zapustila slovanskim rodovom in katere so vsaj deloma postali deležni tudi Slovenci. Če so že vsled tega naši glagolski spomeniki vredni zanimanja, pa je še večji njih pomen za pojasnjevanje cerkvenih in slovstvenih razmer med Slovenci v srednjem veku.

Naša domača zgodovina kaže še mnogokje nepopisane strani ali pa se na rovaš resnice pišejo predsodki in napačni nazori. Posebno velja to o drugi polovici srednjega veka, o dobi pred Lutrovo reformacijo. Prav to dobo utegne kritično preiskovanje glagolskih spomenikov postaviti popolnoma v drugačno luč in marsikatero slovstveno in cerkveno zanimivost pokazati tamkaj, kjer je po splošnem mnenju vladala popolna praznота. Pričetek je v tej smeri komaj storjen in zakladi, ki jih imamo tu dvigniti, so še neizčrpani. A prav zato zaslužijo ti spomeniki naše zgodovine večje pozornosti. In vzbuditi zanje zanimanje slovenskih slovstvenikov in zgodovinarjev, to je namen tej študiji.

* * *

Slovenske dežele tostran Drave in pred vsem Kranjska so bile skozi ves srednji vek v najtesnejši zvezi s slovenskim in hrvatskim Primorjem, z Istro in Liburnijo. Vsa ta skupina je tvorila cerkveno in političsko enoto. V cerkvenem oziru so pripadale te dežele akvilejski metropoliji. In akvilejski patriarhi so bili njih duhovni, pa tudi svetni poglavarji. Že cesar Henrik IV. je leta 1077 Kranjsko z Istro vred podelil patriarhu Sieghardu. In od tedaj sta bili obe deželi do 18. stoletja politično združeni. Ko je pozneje patriarhova svetna oblast prenehala in so Habsburžani dobili Kranjsko in Istro v posest, so se tudi novi gospodarji ozirali na zgodovinsko razmerje in oboje leta 1374 združili v eno upravno celoto. Še za Valvazorja se je Kranjska raztezala tje do Kastva in Lovrana. — Prav tako niso v srednjem veku poznali nobenega razločka v narodnosti ali jeziku med prebivalci Istre in Kranjske. Vobče zaznamujejo latinske listine te dežele kot „pars Sclavoniæ“ ali pa „terra Illyricorum“¹⁾ in jezik

¹⁾ Listina iz leta 1305 pravi o kartuzijanskih samostanih v Žičah Pleterjah in Bistri, da so „in partibus Slavoniæ“. (Milkovicz: Die Klöster in Krain. Str. 122.); provincialni koncil akvilejski iz leta 1596; „Qui Illyrica ora tenent episcopi . . .“ in tako pogosto, kadar se zaznamuje dežela po prebivalstvu.

imenujejo „ilirski“ ali „slavonski“ jezik, dočim nemške listine imenujejo prebivalce „Winden“ in jezik „windische Sprache“.¹⁾

To narodno, politično in cerkveno edinstvo je treba zlasti imeti pred očmi, če hočemo prav tolmačiti cerkvene in slovstvene pojave na Slovenskem v tedanjih časih, posebno še rabo glagolice pri cerkvenih in svetnih opravilih.

Doba njenega prihoda v Istro je zakrita v temo. Po vzhodnem delu in v sredini Istre se je udomačila skoraj gotovo že v desetem stoletju.²⁾ Vendar se nam iz te najstarejše dobe ni ohranilo nič spomenikov razen „Dunajskih listov“, katere je Jagić voljan prisoditi okrožju akvilejske patriarhije.³⁾ Za istrske otoke označuje najstarejšo dobo Kločev „Glagolita“ iz druge polovice X. ali prve polovice XI. stoletja, ki ga je izdal naš slavní rojak Jernej Kopitar.⁴⁾ Mnogoštevilnejše priče so se ohranile iz poznejše dobe, od XIII. — XVI. veka. Bila je to doba najživahnejšega razvoja glagolice. Prosto pot ji je odprl papež Inocenc IV. s pismom na senjskega škofa iz leta 1248, s katerim je priznal slovensko bogoslužje kot zakonit običaj.⁵⁾ Tedaj so pričeli slovanski duhovniki z veliko vnemo in marljivostjo prepisovati glagolske misale in breviarje, kakršnih je še nekaj ohranjenih v knjižnici „Propagande“ v Rimu in v c. kr. dvorni knjižnici na Dunaju. Istra je med njimi zastopana z glagolskim misalom iz leta 1368, ki ga je napisal knez Novak, palatin ogrskega kralja Ljudevita in katerega so kupili leta 1405 za cerkev sv. Helene in sv. Petra v Nugli pri Kopru in s „saltirjem“ (psalterijem) popa Petra Frašica iz Lindara iz leta 1463.⁶⁾ Večje število glagolskih rokopisov se je ohranilo na istrskih otokih: v Vrbeniku, Omišlju in Dobrinju.

¹⁾ Kodeks c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju (14. stoletje): „Die Messe wirt begangen in windischer Sprache, durch sache der braytunge und gemainhait, wann chain ainige sprach an ir selber so wait getailt als die man Windische nennet“. (Letopis Matice Slovenske. 1879. Str. 4.)

²⁾ Jagić: Glagolitica. (Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften. 38. Bd., pag. 59., n. 1.)

³⁾ o. c. str. 28.

⁴⁾ Bartholomäus Kopitar: Glagolita Clozianus. Vindobonæ. 1836. Kodeks obsega štiri cerkvene govore grških očetov, in sicer dva govora sv. Krizostoma, po en govor sv. Atanazija in sv. Epifanija.

⁵⁾ Papež je dal novoimenovanemu senjskemu škofu dovoljenje, da sme opravljati božjo službo v slovenskem jeziku „in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine servantur præmissa“. (Ginzl: Slavenapostel. Anhang. Str. 92.) Kanonist N. Nilles dobro pripominja, da je s temi besedami običaj slovanskega bogoslužja dobil najvišje potrjenje in bil pravno priznan.

⁶⁾ Kopitar: Glagolita Clozianus. pag. XIV.

Posebno značilno je, da glagolica v tej dobi ni životarila kot pripuščen običaj v tesnih sponah določenega okrožja, temuč, da je takrat pokazala neko ekspanzivno silo kakor nikdar pozneje. O posameznostih njenega razširjanja nismo poučeni, o vplivih, ki so tu delovali, hočemo pozneje razpravljati. Zgodovinsko dejstvo pa je, da si je glagolica do konca XVI. stoletja osvojila slovanske župnije po vsej Istri s tržaško škofijo vred. Dovolj verodostojne priče za to so poročila škofov na apostolsko stolico, n. pr. poroškega škofa Cesare Norisa iz leta 1592, vizitacijski zapisniki in seznamek glagolskih župnij dalmatinca Ivana Pastroiča iz leta 1680.)

V teh zadnjih treh stoletjih srednjega veka se je glagolica razširila tudi po Kranjskem, bila je kot obredni jezik po mnogih krajih na Slovenskem v navadi in glagolsko cerkveno slovstvo je bilo takrat naše narodno slovstvo.

Prav to tezo, ki smo jo tu napisali, je svoj čas postavil že kranjski zgodopisec Linhart.²⁾ Žal da je umrl, preden je njegovo delo napredovalo do tiste dobe, ko bi bil mogel o svoji trditvi obširneje razpravljati in jo podpreti z dokazi. Njegova trditev se je mnogim zdela neverjetna. Kopitar je dvomil, da bi bila glagolica kdaj na Kranjskem v navadi.³⁾ In tudi drugi slovenski zgodovinarji in slovstveniki ji niso prisodili nikakega pomena.

A glagolski spomeniki in druge zgodovinske priče drugače govore.

Začnimo s prvimi. — Kopitar je pokazal le dva fragmenta nekega slovenskega misala, ki sta se nahajala v Zoisovi zbirki (sedaj lastnina ljubljanske licealne knjižnice). A od tedaj so se glagolski fragmenti zelo namnožili. Četudi doslej teh zanimivih ostankov nihče ni sistematično zasledoval, so vendar tekom let

¹⁾ Cesare Noris, ki je bil vizitator slovenskih dežel za časa Lutrove reformacije, poroča o svojih župnikih: „omnes fere in hac dioecesi illirica lingua utuntur“; tržaški škof Ursin de Berthis (leta 1603) pa izpričuje, da se zlasti v onem delu škofije, ki je pod beneškim gospodstvom, nahajajo „plures sacerdotes ex ritu Illirico et Sclabonico“. Več o tem ima Pesante: „La liturgia Slava“. (str. 91. sl.) — Posnetek Pestričevega kataloga pa je objavil Jagić v Denkschriften der kais. Akad. hist. fil. bl. Bd. 38. str. 59. sl.

²⁾ Die Krainer schrieben ihre Sprache glagolitisch noch im 16. Jahrhundert. Man findet dergleichen Handschriften noch, nur muss man sie in öffentlichen Urkunden nicht suchen, die von deutschen Herren ausgingen. Primus Trubar war es, welcher die lateinischen Buchstaben unglücklich substituierte. (Versuch einer Geschichte von Krain. II. str. 357.)

³⁾ Kopitar: Grammatik. Str. 30.

kar sami prišli na površje in se pojavili v toliki množini, da nadkriljujejo število spomenikov v hrvatski banovini.¹⁾

Najdišča so razširjena skoraj po vsem Krajnskem; posebno mnogoštevilno pa so zastopane gorenjske župnije. Na enem kraju je najti često ostanke raznih obrednih knjig različne starosti. Splošno obsegajo naši spomeniki dobo od XIII. pa do konca XV. stoletja, torej do tistega časa, ko so se pričele tiskane obredne knjige razširjati. Umevno je, da se dobivajo največkrat fragmenti glagolskih misalov in breviarjev, ker sta te dve knjigi za božjo službo najpotrebnejši, našel se je tudi zanimiv ulomek glagolskega rituala (obrednika). Še pomenljivejši so ostanki homiliarja ali zbornika pridig, ker ta knjiga ni služila neposredno liturgični uporabi, temuč le duhovniku pri sestavljanju cerkvenih govorov in izpričuje, da se je morala v tem slovensko-hrvaškem jeziku takrat pri nas oznanovati božja beseda ali pa da so vsaj duhovniki jezik in pisavo umevali in knjigo uporabljali.

Z ozirom na posamezne kraje, kjer so se našli, se spomeniki tako razdele:²⁾

¹⁾ Skoraj vsi glagolski fragmenti, kolikor se jih je doslej našlo, so služili v vez cerkvenim maticam, urbarijem ali drugim cerkvenim knjigam. Le na ta način so se ohranili. Ali pa se sme iz takih ostankov sklepati na nekdanjo uporabo glagolskih knjig po krajih, kjer se nahajajo? V vsakem posameznem slučaju ne, ker se glagolski fragmenti nahajajo tudi pri podružnicah in župnijah novejšega izvora (n. pr. Rudnik pri Ljubljani, Rakitna nad Borovnico i. t. d.), a tja so skoraj gotovo došli z urbariji vred od matere-fare. Splošno pa smo upravičeni sklepati, da je bila slovenska cerkvena književnost v deželi udomačena in razširjena. — Kot material pri vezavi cerkvenih knjig in raznih registrov je služil v XVI. in XVII. stoletju večinoma pergamen starih zavrženih rokopisov, ki so se nahajali pri cerkvi. Zato srečujemo na platnicah poleg glagolskih ulomkov ostanke latinskih akvilejskih misalov in breviarjev, ki so po vpeljavi rimskega misala postali nerabni. Latinske knjige akvilejskega obreda in glagolske slovenske knjige je torej zadela ista usoda, da so bile zavržene. — Tudi ni misliti, da je morda glagolski material za vezavo v XVI. ali XVII. stoletju od drugod (morda s Hrvaškega) k nam prišel. Glagolski misali in breviarji (pisani, kakor pozneje tiskani) so bili zelo redki. Opetovano tožijo istrski škofje (n. pr. Cesar de Noris leta 1592), da njihovim ilirskim duhovnikom primanjkuje bogoslužnih knjig in da vsled tega ne morejo opravljati božje službe. Pisane glagolske knjige so bile pa celo velike dragocenosti, ki so se skrbno čuvale. Le vsled prepovedi slov. bogoslužja so knjige postale nerabne in je služil njih pergamen pozneje za vezavo. Zanimiv dokaz, odkod izvirajo glagolski in latinski pergameni po mestnih arhivih in drugih knjižnicah, je neko poročilo iz Višnje gore. V ondotnem mestnem arhivu je pokojni Konrad Črnologar našel več glagolskih fragmentov, ki so služili za vezavo registrov, a hkrati tudi naslednjo zanimivo beležko: Stadtrechnungen anno 1554: Dem Schulmeister so er zu den Registern Pergament gegeben, hat der Richter bezahlt 3 kr. (Mittheilungen des Musealvereines. 1879. Str. 68.)

²⁾ Glagolske fragmente, pri katerih je dostavljeno stoletje njih postanka, sta glede na vsebino in paleografijo preiskala gg. Rok Počina, profesor staroslovenskega jezika v zaderskem bogoslovnem semenišču in dr. Josip Vajs na Krku, za kar se jima na tem mestu zahvaljujem. Njuni klasifikaciji tu sledim.

Župnija sv. Petra v Ljubljani: Odlomek homilarija. (Pridiga o poslednji sodbi.) iz 14. ali začetka 15. stoletja. Folio-list breviarja iste dobe (lectiones III. nocturni; homilia s. Augustini episcopi.) Odlomek misala iz 15. stoletja (Missa feriæ IV. maioris hebdom. Passio secundum Lucam.) – Knezoškofijski arhiv v Ljubljani: Folio-list misala iz 13. ali začetka 14. stoletja (ritus consecrationis aquæ baptismalis). Odlomek breviarja iz 15. stoletja (Psalm 88. Misericordias Domini.) Odlomek istega breviarja (Lecti-ones III. nocturni dominicæ III. in Quadragesima). – Ljubljanska licealna knjižnica: Odlomek breviarja iz 15. stoletja. Za ta spomenik se ne ve, od kod je došel. Razun rubrik ima lekcije iz knjig: Tobija in Job. – Župnija Selca nad Škofjo Loko: Dva lista glagolskega rituala v osmerki. (Blagoslov trte, vina in sadja na praznik sv. Blaža) iz 14. stoletja. Folio-list misala. 15. vek. (Missa die sabbati post dom. IV. Quadragesimæ). Mal ulomek misala istega veka, a drugačne pisave. (Maša sv. Timoteja Hipolita in Simforijana. 22. avg.) Dva lista breviarja v osmerki. 15. vek. (Lekcije za praznik sv. Barnaba.) – Rakitna: Dva lista misala 15. stoletja. (Adoratio crucis et missa præsanctificationum in Parasceve.) Ta spomenik ima sledečo zanimivo beležko: „To pisa pop Marko dobremu mužu gospodinu Ivanu, kape-lanu svetago Ivana na Gori na let gospodnih 1443. Tada zla zima bêše“. – Župnije Radolica, Predvor, Križe pri Tržiču: (Zbirka župnika † Lovro Pintarja, sedaj lastnina ljubljanske licealne knjižnice): Odlomek breviarja 14. ali začetkom 15. veka. (Laudes et Prima per annum. Lectiones hebdom. IV. post. Epiph.) Dva odlomka breviarja 15. veka. Dva odlomka misala 14. ali začetkom 15. veka. Odlomek breviarja iz 13. ali začetkom 14. veka. Dva odlomka breviarja 14. veka. Župnik Pintar pripominja v pismu, ki je priloženo tem spomenikom, da je več odlomkov M. Valjavec vzel s seboj v Varaždin. – Mestni arhiv v Višnji gori: Štirje odlomki nekega breviarja iz 14. veka. (Sedaj lastnina ljubljanske licealne knjižnice.) Ti odlomki obsegajo lekcije za veliki četrtek, petek in veliko soboto. – Graščina Turn pred Dvorom: Odlomek misala (evangelij sv. Matevža 19, 3. – 11.) Objavil M. Valjavec v Kresu 1885. str. 480. – Slap pri Vipavi: Folio-list breviarja. Jutranjice za praznik Marijinega vnebo-vzetja. (Lecti-ones III. nocturni cum Laudibus.) Sedaj lastnina deželne-ga muzeja „Rudolfinum“ v Ljubljani. – Bled: Dva folio-lista misala (Dominica XVII. post. Pent.) Sedaj v deželnem muzeju. – Rudnik pri Ljubljani: Glagolski fragment se je tu našel na platnicah starega urbarja iz leta 1672 in se zdi, da je z urbarjem vred tje prišel od matere-župnije sv. Petra. – Deželni muzej „Rudolfinum“ v Ljubljani hrani več glagolskih spomenikov, ki pa še niso preiskani. Na platnicah zapisnika čevljarske zadruga iz leta 1670 sem zasledil večji odlomek misala (Missa feriæ IV. in octava Pentecostes) in mal odlomek drobno pisanega breviarja (Lecti-ones II. nocturni in festo s. Pauli). – Poleg navedenih spomenikov je najti še glagolskega blaga po naslednjih krajih: Župnija sv. Jakoba v Ljubljani, ljubljanski mestni

arhiv, Šmartin pod Šmarno goro, Sora, Kranj (glagolska beležka na nekem zborniku pridig), Naklo, Lancovo pri Radolici (Kumerdej in po njem Kopitar poročata, da je imela ondota podružnica leta 1780 še staroslovenski pisan misal), Trebnje, Št. Rupert, Škocijan pri Dobravi, Šmartno pri Litiji, Mengeš, Slavina. Slavinski spomeniki, ki so se nahajali na šestereh urbarijih, so prešli v last ljubljanske licealne knjižnice. (I. Vrhovnik v „Izvestjih“. 1895. Str. 163.) in pismenem sporočilu z dne 1. novembra 1904. Ob natančni preiskavi se bode pa število najdišč gotovo še pomnožilo.

Vpričo teh mnogoštevilnih spomenikov razne vsebine, raznih dob, razne oblike in pisave je pač jasno, da se tu ne gre za kak posamezen glagolski rokopis, kateri se je slučajno zanesel v deželo, kakor se nahajajo slične redke glagolske zanimivosti na platnicah kakega kodeksa na Dunaju, v Belfastu ali Londonu, temuč *da imamo pred seboj ostanke dokaj razširjenega cerkvenega slovstva, ki je bilo dalj časa v deželi udomačeno, ki se je zadnjih tristo let večinoma pogubilo, o čigar bogastvu pa še dandanes pričajo raznoliki naši fragmenti.*

Staroslovensko cerkveno slovstvo splošno ni bilo kaj mnogo-vrstno. Misal za vsakdanjo božjo službo, breviar (časoslov) za skupno cerkveno molitev, ritual (obrednik), kot navodilo za upravljanje sv. zakramentov in izvrševanje raznih blagoslovil, in zbirko homilij ali pridig, te knjige so največ uporabljali srednjeveški glagoljaši. Prav te vrste cerkvenih knjig pa so zastopane v naših glagolskih spomenikih.

Kar se tiče jezika kranjskih fragmentov, jih je prištevati vse v ono vrsto staroslovenskih spomenikov, katere imenujejo jeziko-slovci „*spomenike hrvaške recenzije*“. V obliki glagolskih pismen in jezika kažejo namreč tiste značilne lastnosti, ki jih je opazovati pri hrvaškem cerkvenem slovstvu od XI. veka naprej. S tem najbolj izpričujejo svoj izvor pa tudi veliki vpliv, ki ga je takrat imel cerkvenoslovenski jezik celo na najskrajnejšo betvo Jugoslovanov, na Slovence.

* * *

Trditev nekaterih zgodovinarjev in slovstvenikov,¹⁾ da je bila nekaj glagolica tudi med Slovenci razširjena, je zlasti zato našla malo priznanja, ker se je zdelo, da se ne strinja z našimi zgodovinskimi cerkvenimi razmerami v srednjem veku. Kako se je

¹⁾ Med te je prištevati zlasti prof. Jos. Marna, ki je že leta 1867 v V. letniku „Jezičnika“ in pozneje zopet v XXVI. letniku zagovarjal to misel.

mogla glagolica razširjati v akvilejski škofiji, ki je imela izključno latinsko liturgijo? Ali ni bila v njej tuj element? Kateri vplivi so pa delovali, da se je udomačila v deželi, kjer je bil že razširjen latinski obredni jezik? Vsa ta vprašanja so se doslej premalo vpoštevala, čeprav nam dobro pojasnujejo razširjanje slovenskega bogoslužja po Istri in Kranjski in potrjujejo to, kar izpričujejo že glagolski spomeniki.

Razmerje akvilejskih patriarhov do slovenskega bogoslužja v prvi dobi njegovega početka smo že opisali v posebnem članku.¹⁾ Vrhovna oblast, katero so imeli proti koncu IX. stoletja nad dalmatinskimi škofi in zlasti imenovanje Theodozija Ninskega spljetskim metropolitom, kaže, da so že tedaj akvilejski cerkveni poglavarji bili naklonjeni slovenskemu obrednemu jeziku in da so ga priznavali v okrožju svoje patriarhije. V srednjem veku je bilo to tem lažje, ker liturgične zadeve takrat še niso bile strogo pridržane razsodbi papeževi, temuč so se uravnale v posameznih škofijah po navodilu metropolita oziroma patriarha, kateremu so bile podrejene.²⁾ Akvilejski patriarhi so se gotovo te pravice tembolj posluževali, ker so imeli itak poseben obred, ki se je po obliki ločil od rimskega (*ritus patriarchinus*) in ker imajo mnogo dokazov v zgodovini, da so v cerkvenih in političnih zadevah samovoljno postopali, sklicujoč se na svoj patriarhovski naslov, ki je često povzročal neko tekmovanje z apostolsko stolico. Zato se ni čuditi, da se je glagolica, ki je že ob svojem početku našla v akvilejskih patriarhih mogočne zaščitnike, polagoma razširjala proti severu in se že v X. ali XI. stoletju udomačila v Istri.

V liturgičnih zadevah je vladala skozi ves srednji vek tja do tridentinskega cerkvenega zbora velika svoboda. Zanimiv zgled je v tem oziru prav akvilejska patriarhija. Ta je imela svoj poseben obred, že imenovani „*ritus patriarchinus*“. Vendar patriarhi niso zahtevali, naj se vpelje po vseh krajih njihove metropolije, temuč udomačile so se poleg njega raznotere liturgične navade.³⁾

¹⁾ Kat. Obzornik. 1905. I. zv. str. 9. sl.

²⁾ Thalhofer: *Handbuch der kath. Liturgik*. I. § 22. sl. Obširno o tem razpravlja: *Rassegna Giuridica Ecclesiastica*. 1904. Nr. 11. 12. str. 792. sl. Ko so benediktinci iz Omišlja prosili Inocenca IV. za dovoljenje slovenskega bogoslužja, jih je ta zavrnil s pripombo, da naj škof o tem odloči.

³⁾ Akvilejski provincialni zbor leta 1596: „*In nostra metropolitana ecclesia Aquileæ de proprio breviario caneatur . . . erat proprium etiam missale, atque alibi proprii adhibebantur in diocesi nostra quidam ritus antiquissimo usu recepti . . .*“ (Mansi: *Amplissima collectio conciliorum*. T. 34. b. col. 1378.)

In razni provincialni cerkveni zbori so take krajevne posebnosti celo potrdili in jih priznali kot zakonit običaj, ki naj se tudi v prihodnje ohrani.¹⁾

Ob takih razmerah ni bilo težko, da si je glagolica na mnogih krajih pridobila domovinsko pravico. Cerkevna oblast jo je priznavala in dopuščala kot krajevni običaj, zlasti ker je vrlo dobro pospeševala versko življenje med Hrvati in Slovenci. Zanimiv zgled kako so akvilejski patriarhi poleg latinskega jezika priznavali tudi uporabo staroslovenščine pri božji službi, je neka glagolska beležka na starem misalu črniške cerkve pri Gorici. Ta beležka izpričuje, da se je še leta 1580 v Kamenah pri Črničah „etsi exceptionaliter“ (izjemoma) slovenska maša pela v pričo akvilejskega patriarha in vsega njegovega spremstva.²⁾

A poleg teh splošnih vzrokov, ki razširjanja slovenskega bogoslužja po Primorju in po Kranjskem vsaj niso zabranjevali, je treba še vpoštevati nekatere posebne momente, ki so mu bili v prilog.

Zanimiv pojav v naši srednjeveški cerkveni zgodovini je vpliv Luksemburžanov, med njimi zlasti Karola IV., na akvilejsko patriarhijo. Ta zveza se je pričela za patriarha Bertranda (1334 – 1350), pojavljala se je skoraj celo XIV. stoletje in je imela predvsem politični namen zajeziiti naraščajočo moč Habsburžanov na jugu. Bertrand je bil ves čas svojega življenja zvest zaveznik češkega kralja. In veliki političen pomen, ki ga je imela takrat akvilejska stolica, se kaže v tem, da je bila trikrat zastavljena s člani luksemburške rodbine in nje zaupniki. Za Bertrandom je postal namreč akvilejski patriarh Karolov nezakonski brat Nikolaj (1350 – 1358), za njim po kratkem presledku Karolov tajnik Markvard plem. Bandeck (1365 – 1381) in slednjič njegov nečak Janez Morawski, sin mejnega grofa Moravskega in Margarete

¹⁾ Provincialni zbor leta 1282: „Divina officia... reverenter et devote iuxta sanctorum patrum statuta et consuetudines in ecclesiis rationabiliter hactenus observatas, statuimus celebrari.“ Prav tako provincialni zbor leta 1339. (Cappelletti Le chiese d'Italia VIII. 389. 418.)

²⁾ Marn: Jezičnik. XXVI. str. 61. — Glagolski misal kneza Novaka iz Nugla pri Kopru ima na zadnjem listu sledečo dedikacijo: „Va ime božje i svete Marije Amin. Let Gospodnjih 1405. Va vreme gospodina patriarha Antona (Anton II. Panciera de Portogruaro 1402 – 1408) gospodina in duhovnoga otca svete Marije Oglejske crkve, ki beše domašti gospodin po nature dežele frijulske.“ (Kopitar: Glag. clozianus. pag. XIV.) — Tudi ta dedikacija kaže, da so morali biti akvilejski patriarhi naklonjeni glagolici.

Maultasch (1387—1394). Akvilejska patriarhija je bila torej v drugi polovici XIV. stoletja luksemburška postojanka na jugu in je imela služiti njihovi politiki.

Ta politika pa je imela za glavni smoter: okrepitve slovanskega življa na jugu, da dobi v njem oporo proti nemškim Habsburžanom. Karol IV. je bil navdušen Slovan,¹⁾ ob svojih pogostih obiskih v Akvileji je stopil v zvezo s hrvaškimi veljaki in pospeševal vzajemnost Jugoslovanov s Čehi.²⁾ Da bi odprl Jugoslovanom vire znanosti in omike, je leta 1354 po dogovoru s svojim bratom patriarhom Nikolajem hotel ustanoviti v Čedadu univerzo za Italijane, Nemce in Slovane.³⁾ Takrat je vzel tudi dva zvezka slovitega „Štivanskega evangelija“ s seboj v Prago. — A načrti Karolovi so segali še dalje. Hotel je zlasti v razkolu živeče slovanske rodove pridobiti za unijo z Rimom. Zato je stopil v zvezo z mogočnim Dušanom, ki se je nazival cara Srbov, ki je bil prav takrat velik del balkanskega poluotoka spravil pod svojo oblast in se že pripravljaj, da si osvoji Carigrad.⁴⁾

Najprimernejše sredstvo za zedinjenje razkolnih Slovanov s katoliško cerkvijo pa se mu je zdelo slovensko bogoslužje. — Karol je spoznal glagolico v Istri in Hrvatskem primorju in takoj je izprevidel njen veliki pomen. Hotel jo je vpeljati v vseh slovanskih pokrajinah svojega kraljestva in zato prosil dovoljenja papeža Klemen VI., svojega nekdanjega učitelja. A njegova namera se je izvršila v skromni meri. Klemen VI. je dovolil le en samostan s slovenskim bogoslužjem za praško škofijo. Bil je to znan benediktinski samostan Emaus v Pragi.⁵⁾

Papežu se je gotovo zdelo, da bi bilo slovensko bogoslužje na severu prevelika novotarija, ki bi ne koristila mnogo. Zato je

¹⁾ V pismu na srbskega cara Stjepana Dušana ga pozdravlja kot brata po rodu in jeziku (*quem eiusdem nobilis Slavici idiomatis participatio facit esse communem, cum eiusdem generosae linguae sublimitas nos felicibus auctore domino et gratis auspiciis parturiverit utrobique*). Palacky: *Geschichte von Böhmen*. II. 2. str. 306. n. 408.)

²⁾ Sled nekdanje češko-slovenske vzajemnosti se je ohranila v neki Marijini pesmi iz XIV. veka, ki je pisana v slovenskem jeziku, a jasno kaže češki vpliv. Hrani se v ljubljanski licealni knjižnici. (Radicz v *Letopisu Matice Slovenske*. 1879. str. 12.)

³⁾ Czörnig: *Das Land Görz und Gradisca*. str. 327. — De Rubeis: *Monumenta ecclesiae Aquileiensis* col. 917.

⁴⁾ Palacky o. c. II 2. str. 305.

⁵⁾ Ginzl: *Geschichte der Slawenapostel und der slawischen Liturgie*. Stran 148.

varoval starodavno pravico latinščine, ki je bila že v ustanovnem pismu praške škofije določena za edinodopuščeni obredni jezik.¹⁾

A kar se ni dalo popolnoma izvesti na severu, to je bilo tem lažje izpeljivo na slovanskem jugu, kjer je bila zadeva unije še bolj pereča in kjer razširjanja glagolice niso ovirale tolike zapreke kakor na Češkem.

Zato smemo po pravici sklepati, da so Luksemburžani na patriarhijski stolici akvilejski glede slovenskega bogoslužja zasledovali isto politiko kakor češki kralj Karol in da je bila njihova doba, to je druga polovica XIV. stoletja, zlasti pomenljiva za razširjanje glagolice med Hrvati in Slovenci.²⁾

V XV. stoletju so bili merodajni zopet drugačni vplivi.

Petnajsto stoletje je doba najsilnejših turških navalov. Takrat so se Turki udomačili v Evropi in si osvojili skoraj vse tiste dežele, koder so bivali Jugoslovani. Zapored so padle: Makedonija, Rumunija, Srbija, Bosna in Hercegovina njihovemu nasilju v žrtev. Zadnji ostanek grškega cesarstva je izginil 1453 s pozorišča. A že v začetku tega stoletja (1408, 1415) so se pričeli tudi pogosti roparski pohodi na Hrvaško, v Dalmacijo in slovenske dežele, ki so povzročili toliko gorja po vseh teh pokrajinah.³⁾ S turško okupacijo slovanskih dežel pa je bilo združeno po naših krajih živahno ljudsko gibanje. Krščanski beguni s svojimi duhovniki vred so prihajali iz Bosne, Dalmacije in Hrvaške, da si v oddaljenih krajih poiščejo varno zavetje. Ker so Turki posebno cerkve rušili in, kjerkoli so dalj časa gospodovali, onemogočili redno dušno pastirstvo, je prišlo zlasti mnogo pobeglih duhovnikov v severne slovanske kraje.

Takrat je Istra dobila mnogo novih naselnikov in brez dvoma je prav vsled tega slovensko bogoslužje dobilo toliko

¹⁾ Ustanovno pismo Janeza XIII. iz leta 973: . . . verumtamen non secundum ritus aut sectam Bulgariæ gentis vel Russiæ aut Slavonicæ linguæ, sed magis sequens instituta et decreta apostolica . . . eligas in hoc opus Clericum latinis apprime litteris eruditum. (Ginzel *o. c.* str. 135.)

²⁾ Kako razširjeno je bilo takrat slovensko bogoslužje po južnih avstrijskih deželah, dobro izpričuje nemški prevod Durandijevega dela *Rationale divinorum officiorum* iz leta 1384, ki se hrani v c. kr. dvorni knjižnici. (Glej citat str. 143) Habsburžani so bili prav takrat dobili Istro. In videti je, da so po zgledu Luksemburžanov tudi oni iz političnih namenov pospeševali glagolico.

³⁾ Vladimir Levec: Die ersten Türkeneinfälle in Krain und Steiermark. (Mittheilungen. 1903. Str. 169).

premoč nad latinskim, da je bilo poslednje omejeno v XVI. stoletju le na mesta z romanskim prebivalstvom.¹⁾

Na Kranjskem izpričujejo dokaj mnogoštevilni spomeniki XV. stoletja, kako mogočen je bil pritisk s slovanskega juga in kako se je glagolsko slovstvo takrat v deželi pomnožilo. Vendar je napačno soditi, da je bil to edini vzrok pojavljanju glagolice na Kranjskem ali da je bil njen pojav le mimogredoča prikazen brez globljega pomena.²⁾ Vsi ti navedeni vplivi obsegajo dobo par stoletij in so povzročili, da se je glagolica vdomačila v deželi in bila priznana kot liturgični običaj. Skozi celo XV. in XVI. stoletje lahko zasledujemo posamezne pojave glagolizma. In čeprav imamo poleg spomenikov le redke druge priče, vendar nam v celoti podajajo dovolj opore, da smemo iz njih sklepati na trajni obstanek slovenskega bogoslužja. Naj sledi tu nekaj podatkov.

Leta 1448 je Friderik grof Celjski v Štřidovem, na štajersko-ogrski meji sezidal cerkev v čast sv. Hieronimu in pri njej nastavil nekaj duhovnikov-glagoljašev.³⁾ Tržaški škof Ursinus de Berthis poroča leta 1603 apostolski stolici, da je v njegovi škofiji mnogo duhovnikov „ex ritu Illirico et Sclavonico“ in škof Anton Marenzi leta 1650, da je pri podružnici Poteraj (Podgraje) v trnovski župniji na Notranjskem bil nastavljen kurat „qui aliam linguam præter illiricam non callet.“⁴⁾ Leta 1597. je na Blokah pri Cerknici služil za kaplana glagoljaš Andrej Vulkovič, o katerem pravi poročilo, da ni znal nobenega jezika (menda ne latinskega in nemškega) temuč le hrvaški.⁵⁾

¹⁾ O vplivu bosenskih in dalmatinskih priseljencev na razvoj glagolice v Istri obširno razpravlja Pesante. (La liturgia slava con particolare riflesso all' Istria. str. 103. sl.) dasi ta izredni moment čez mero poudarja.

²⁾ Tako mnenje, ki se pred vsem opira na nezadostno poznavanje naših domačih spomenikov, je imel svoj čas Kopitar in za njim drugi naši slavisti. Murko v svojem najnovejšem članku (Österreichische Revue. II. Heft Band 17. str. 169.) glagolice na Kranjskem ne ve prav raztolmačiti pišoč: Wir besitzen Zeugnisse für sie (die glagolitisch-slavisches Liturgie) auch aus dem Gebiete von Triest und Görz, ja sogar nach Krain scheinen sie infolge der Türkennot flüchtige Priester gebracht zu haben. Doch ist diese Frage urkundenmässig noch nicht aufgeklärt. Natančne preiskave bodo tudi tu podale jasnost.

³⁾ Tkalčić: Slovensko bogoslužje Hrvatskoj. Str. 75.

⁴⁾ Pesante: La liturgia slava. Str. 146. Župnija Trnovo je imela gotovo še pozneje glagoljaše, ker so bili tam nastavljeni večinoma duhovniki iz Istre. Še leta 1785 je bil tamkaj manemisarij Matija Jurko, domačin, ki je bil preje zidar, a se je par let šolal na Krku in potem kot duhovnik vrnil domov. Brez dvoma je bil glagoljaš. (Poročilo g. Janeza Bilca z dné 12. januarja t. l.)

⁵⁾ Koblar: Drobotnice iz furlanskih arhivov. (Izvestja II. 33. in III. 40.)

Najbolje pa dokazuje pravni obstanek glagolice na Kranjskem posvečevanje glagoljašev. V ordinacijskih zapisnikih prvih ljubljanskih škofov nahajamo v tem oziru nekaj zanimivih notic. Škof Janez Tavčar je leta 1589 posvetil nekega Andreja Linga, kateremu je dal izpričevalo, da ima zadostno znanje „de missa croatica idiomate legenda“.¹⁾ Škof Hren je 23. novembra 1600 posvetil Antona Zupaniča in je o njem zapisal v svoj dnevnik, da je bil dovolj poučen za sveti red „in suo idiomate glagolitico“ in 23. aprila 1601 je zopet posvetil Ivana Vitezića, glagoljaša iz krčke škofije.²⁾ — Ljubljanski škofje v svoji novoustanovljeni škofiji gotovo niso vpeljavali liturgične novotarije. In če celo ob koncu XVI. stoletja, ko so se že pričele uvajati tridentinske reforme, še čujemo o takih ordinacijah, potem moramo nujno sklepati, da se je tu šlo za starodaven običaj, katerega so tudi ljubljanski škofje priznavali.

Dočim je glagolica v slovenskih deželah v XV. stoletju dosegla vrhunec svojega razvoja, je začela v XVI. stoletju že propadati³⁾ in se kmalu potem skoraj popolnoma umaknila latinščini.

Važen mejnik v tem prevratu je akvilejski provincialni koncil leta 1596. Ta je imel po dolgem obotavljanju reformacijskim odlokom tridentinskega zbora odpreti pot v naše kraje. Med drugimi važnimi ukrepi je sklenil zbor akvilejskih sufraganov pod vodstvom patriarha Frančiška Barbaro, da se odpravijo razni krajevni liturgični običaji in povsod uvede rimski obred z novimi rimskimi obrednimi knjigami. Z ozirom na zaželjeno enotnost v liturgiji so žrtvovali škofje celo starodavni, častitljivi akvilejski obred. Glagolica takrat ni bila naravnost prepovedana, pač pa se je poudarjala potreba, naj se glagolske knjige pregledajo in popravijo in počasi, kjerkoli mogoče, vpelje latinščina v liturgijo.⁴⁾

¹⁾ Tkalcic o. c. str. 78. — Ling je bil pozneje v službi zagrebškega stolnega kapiteljna.

²⁾ Izvestja III. str. 50.

³⁾ Bohorič piše leta 1584: . . . quandoquidem iam usus illius antiquae litteraturae Cyrillicae et Glagoliticae in Carniola nostra fere intercidisset. (Arcticae Horulae pri Marnu: Jezičnik XXVI. str. 62.)

⁴⁾ Znameniti odlok slove: „Qui Illyricam oram colunt episcopi, in qua brevium et missale linguae illyricae in usu habentur, curent, ut illa diligenter adhibitis doctis et piis viris, qui linguam illam callent, revideantur et emendantur. optandum tamen esset, ut episcoporum illyricorum diligentia sensim Romani brevii usus cum missali item Romano et rituali sacramentorum introducatur . . . Haec in optatis; executio praescribi non potest, praescribet autem prudentia illorum ac singularis in Deum pietas.“ (Mansi: Amplissima collectio conciliorum. T. 34 b. col 1378.)

11 Feb

Starodavna navada se ni dala mahoma odpraviti; a vendar je odslej glagolica izgubila pravno podlago in bilo je še vprašanje časa, da se nadomesti z latinščino.

Ob tej peripetiji v zgodovini glagolice je umestno vprašanje: kolika je bila njena razsežnost po Slovenskem in kakšno razmerje, do latinske liturgije?

Če sodimo po vseh znamenjih, glagolica ni bila pri nas nikdar izključljivo v rabi, kakor dolgo časa po slovanskih pokrajinah Istre. Latinsko bogoslužje za naše kraje dovolj izpričujejo razne srednjeveške listine.¹⁾ Vendar se je poleg oficialnega akvilejskega obreda z latinskim jezikom tiho razširjala tudi glagolica. Komaj moremo trditi, da je ob katerem času prevladovala latinščino. Njena moč v deželi je bila odvisna od števila v staroslovenski pismenosti izobraženih duhovnikov in od množine občin, kjer se je udomačila.²⁾ Zato se je pojavljala zdaj v močnejši, zdaj v slabejši meri, kakor so se spreminjali zunanji vplivi, ki so jo k nam zanesli. V tem oziru se nam kažejo slovenske dežele in zlasti naša Kranjska, že v srednjem veku kot zanimivo križališče, kjer se je poleg nemškega in italijanskega vpliva z zapada pojavljal tudi slovanski vpliv z jugovzhoda.

Odlokov akvilejskega cerkvenega zbora ni bilo kaj lahko izvesti. Pomanjkovalo je latinsko izobraženih duhovnikov, ker so se njih vrste vsled protestantizma zelo zredčile, novega naraščaja pa ni bilo dobiti. Nasprotno pa so bili duhovniki glagoljaši v nekaterih centrih slovenskega bogoslužja jako mnogoštevilni.³⁾ Zato je bila v Istri še dolgo časa razširjena glagolica in tudi ljubljanski škofje so si včasih pomagali z glagoljaši, kar izpričujejo že omenjene ordinacije.

¹⁾ Glej zlasti „Drobtinice iz furlanskih arhivov“. (Izvestja II., III., IV. letnik.)

²⁾ Kakor že ob Metodovem času, tako je tudi v srednjem veku občina odločevala, ali naj se opravlja božja služba v latinskem ali v slovenskem jeziku. Škof Hren je leta 1617 prepovedal nekemu glagoljašu v Križah pri Trzinu slovensko mašo, ker se je župnija proti njemu uprla.

³⁾ Vizitacijski zapisnik škofa Alberta Dymija na Krku iz leta 1555 podaja sledeče številke za posamezne kraje: Baška, plebanus, 11 sacerdotes, 3 subdiaconi; Omišalj, plebanus, 12 sacerdotes, 1 diaconus, 2 subdiaconus; Dobrinj, plebanus, 17 sacerdotes, 1 diaconus. Še večja števila navaja Pastričev katalog iz leta 1680: Baška, 40 sacerdotes praeter diaconos et inferiores clericos; Verbenik, 60 sacerdotes, praeter in feriores etc.

A splošno je glagolica izgubila svoj pomen, zlasti, ker se je v slovstvu izvršila znamenita izprememba, ki je naš književni jezik postavila na drugačen temelj.

*
* *
*

S tem smo se že dotaknili pomena, ki ga ima glagolica za zgodovino naše književnosti.

Napačno je smatrati naše glagolsko cerkveno slovstvo kot tujo v deželo zanešeno zanimivost, ki označuje kvečemu izredne cerkvene razmere, v katerih smo takrat živeli. To cerkveno slovstvo je bilo namreč podlaga, na kateri se je pričela razvijati skupna jugoslovanska pismenost. Mnogi naši odlični možje (Linhart, Vodnik, Marn i. dr.) so že to trdili, a njih trditve so se doslej premalo uvaževale.

Poglejmo, kako je z dokazi in izpopolnimo jih z nekaterimi!

A Jove principium. Ta rimski pregovor velja tudi o slovstvu slovanskih narodov. Povsod se je pričelo književno delovanje s prevodom bogoslužnih knjig v staroslovenski jezik in na tej podlagi se je razvijalo dalje cerkveno in svetno slovstvo. Tako je bilo pri Bulgarih, Rusih, Srbih in tudi pri Hrvatih, katerih književni razvoj je bil v tistih časih za nas posebno merodajen. Hrvatje so sprejeli staroslovenski jezik z glagolskimi pismeni za književni jezik v cerkvi in državi. Tja do XIV. stoletja je služila staroslovenščina „hrvaške recenzije“ pri spisovanju občinskih in deželskih stvari. Spomeniki iz te dobe so n. pr. zakon Vinodolski iz leta 1288, „Kronika Hrvatska“ iz XII. stoletja in še mnogi drugi manjšega obsega.

Prav isti razvoj je opazati tudi pri Slovencih. Ali bolje rečeno, naše cerkveno in svetno slovstvo je takrat stalo pod vplivom hrvaškega glagolskega slovstva. Slovenci, ki so bili cerkveno¹⁾ in politično združeni s Hrvati (o narodnostni razliki

¹⁾ Da cerkvena oblast takrat ni poznala razlike med Hrvati in Slovenci, prav dobro izpričujejo hrvaški škofje, ki so opetovano kot generalni vikarji akvilejskih patriarhov po slovenskih pokrajinah izvrševali škofovska opravila. Tako n. pr. so bivali na Slovenskem večkrat senjski, posebno pogosto pa pičanski škofje iz Istre. Patriarhi so jim poverjevali ta posel, ker so bili večič slovankega jezika, katerega sami večidel niso razumeli. Gotovo ti škofje, ki so imeli v svojih škofijah skoraj izključno slovensko bogoslužje, niso bili nasprotniki glagolice, a prav tako je gotovo, da so ob kanoničnih vizitacijah ali pri posvečevanju cerkva govorili hrvaško narečje.

se v tedanjem času itak ne more govoriti) so glagolska pismena in glagolske knjige sprejeli za svoje in prav kmalu se je pričela po hrvaškem zgledu glagolica rabiti tudi v svetnih zadevah.

Zanimiv spomenik te vrste je „Razvod istranski“ iz l. 1325 (oziroma 1275), ki določuje mejo med posestvi goriških grofov in akvilejskih patriarhov v treh jezikih, v latinskem, nemškem in slovenskem (z glagolico). V Dolini pri Trstu so spisovali glagolske zapisnike še v letih 1605–1610. Herbart Turjaški, Jurij Siegersdorfer, Ivan Lenkovič so še sredi XVI. stoletja poročila o gibanju turške vojske, takozvane „turske glase“, ki so se imeli raznesti po vsem Kranjskem, pisali z glagolico.¹⁾ Celo pozivi, s katerimi so se sklicevali kranjski stanovi na deželni zbor, nosijo glagolske podpise.²⁾ Glagolske beležke se nahajajo na misalu črniške cerkve pri Gorici, na nekem zborniku pridig v Kranju in nekaterih glagolskih fragmentih, ki smo jih gori opisavali; glagolski napisi: na nekdanji kapeli sv. Nikolaja v Vinici pri Metliki, v Čatežu ob Savi in v Sevnici. Za šolsko službo v Črnomlju se je še l. 1575 zahtevalo znanje glagolskih pismen.³⁾

To so seveda le redki sledovi starega glagolskega slovstva, a nekdam je bilo teh spomenikov mnogo več. Vodnik je pisal leta 1798: „Kranjci so pisali po glagolitsko notri do šestnajstega stoletja“⁴⁾ in zopet na drugem mestu: „Tukaj v Lublani se najde več sort bukv tega bukviskiga jezika, so namreč mašne bukve, sveto pismo, brevirji, besedišča, pesme, druge pisanja inu gramatike.“⁵⁾

Najbolje pa izpričujejo splošno veljavo glagolske pismenosti med Slovenci oni slovenski književniki, ki so to pismenost zavrgli, namreč pisatelji protestantovske dobe. Trubar piše v predgovoru k evangeliju sv. Matevža: „Lubi Slovenci! Vom inu nom je vedejoč, de le ta naša slovenska beseda do seh mal se nej z latinskimi temuč le ta krovaška s krovaškimi puhštabi pisala.“ Teh besedi ni

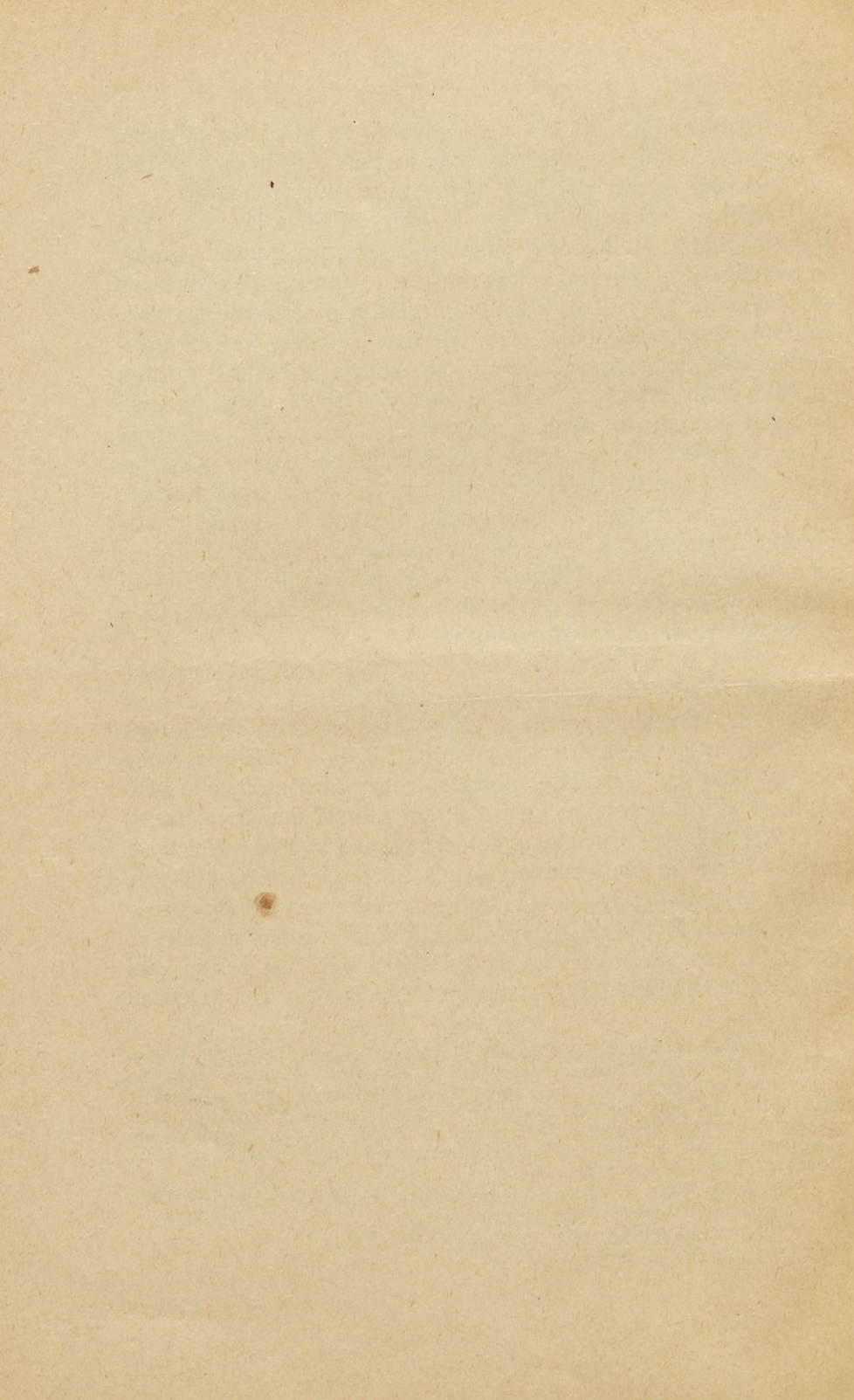
¹⁾ Listine se hranijo v ljubljanskem deželnem muzeju. Nekaj jih je prepisal v latinico p. Kalist Medič, sedaj vikarij na sveti Gori, in so bile objavljene v „Izvestjih“ (III. zv. 3. in 4. na platnicah). Za zgled navajamo tu odlomek iz leta 1566.: „To sam otil dati na znanje, da i vi od grada do grada po vsem vinodolu do tersata in na riku i dale na pivku na kras i tija do lublane te iste glase oznanite, da se vsaki zna držati pripravan i ot toga čuvat se, da se ka škoda ne primiri, ne ino bóg s vami.“

²⁾ Matija Murko v „Österreich. Rundschau“ (Band II. Heft 17. Str. 169.)

³⁾ Radicz v Letopisu Mat. Sl. 1879. str. 20.

⁴⁾ Lublanske Novice. 1598. (Jezičnik XXVI. 61.)

⁵⁾ Lublanske Novice. 1797. (I. c.)

mogoče drugače umeti, kakor da je bilo med Slovenci razširjeno glagolsko slovstvo. In Bohorič leta 1584 obžaluje, da je že za njegove dobe to slovstvo skoraj izginilo.¹⁾

Vse te priče z onimi spomeniki vred, ki smo jih gori opisali, kažejo dovolj, da je v srednjem veku Slovence družilo s Hrvati slovensko cerkveno slovstvo in da bi se bil na tem temelju razvil enoten jugoslovanski književni jezik, ako bi protestantizem ne bil zavrnil slovstvene tradicije.

In zdaj še par kratkih opazk!

Naši slovstveniki so s toliko skrbjo iskali sledov Slovenstva od X. do XVI. stoletja. Našli so nekaj imen pisanih z latinico, na „Štivanskem evangelju“, stavek v nemškem spevu Ulrika Lichsteinskega, dva odlomka neke pesmi in molitve v čast Matere božje, očitno spoved z nemškim pravopisom, zapisnik dveh bratovščin in nerodno pisano prisego v „rokopisu kranjskega mesta“. A skoraj nihče se ni brigal za kranjsko glagolico. Niti v največji naši — Glaserjevi — slovstveni zgodovini se ne omenja. In vendar število njenih spomenikov daleč prekaša vse drugo, kar je znane iz dobe pred Trubarjem. To, kar se je pri nas razvilo pod nemškim ali italijanskim vplivom, priznavamo za svoje, a slovanski vpliv na naše slovstvo, ki je bil tedaj dokaj mogočen, preziramo. Če se bodo naši staroslovenski spomeniki natančno preiskali, potem se slovstvena doba pred Trubarjem pokaže v drugačni svetlobi.

Druga opazka se tiče razmerja novoslovenskih slovstvenikov do glagolice. Najbolje je označil to razmerje njih prvak, Primož Trubar, v prvi novoslovenski knjigi z besedami, ki smo jih ravnokar navedli. Sam pravi tamkaj, da je zavrnil „krovaško besedo“ in „krovaške puhštabe“ in pričel pisati slovensko besedo (recte: dolensko narečje) najprej z nemškimi črkami, pozneje pa z latinico. S tem je bila nit organskega razvoja pretrgana in književna vzajemnost z drugimi Jugoslovani porušena. Njegovi nasledniki: Bohorič, Krelj so čutili, da so zašli na stranpot in so se skušali zopet približevati cerkveni slovenščini, a edinost se ni dala več doseči. Zato je Linhart po pravici Trubarjevo početje imenoval nesrečno.

Dr. Josip Gruden.

¹⁾ Glej citat stran 153.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000510490

